

Perenners värde i stadsmiljö

The value of perennials in urban space

Madeleine Gross Liljenström

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap,
SLU Alnarp, Landskapsarkitektprogrammet
2014-10-30

Perenners värde i stadsmiljö

The value of perennials in urban space

Madeleine Gross Liljenström, Alnarp 2014

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap, SLU, Alnarp

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Handledare: Marie Larsson, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU Alnarp

Examinator: Allan Gunnarsson, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU Alnarp

Kurs: Skriva om landskap, EX0379, 15 hp

Kandidatuppsats, Grund C

Landskapsarkitektprogram

Självständigt arbete vid LTV-fakulteten

Foton på framsidan:

Bild 1: Stor variation i uttryck: Perennerna brokfunkia, *Hosta undulata*, strutbräken, *Matteuccia struthiopteris* och daglilja, *Hemerocallis fulva*, Pildammsparken, Malmö, augusti 2008.

Bild 2: Perenner i parkmiljö kan fungera som rumsskapande element: röd sockblomma, *Epimedium x rubrum*, Zürich, oktober 2009.

Bild 3: Snön ger vika och därunder ligger hasselörten, *Asarum europaei*, och väntar på ljuset och värmen, Flädie, mars 2010.

Bild 4: Fröställningar av kärleksört, *Sedum telephium*, och nya små blad på gång i markytan, omringade av spirande skott av blomsterfunkia, *Hosta fortunei*, Bjärred, mars 2010.

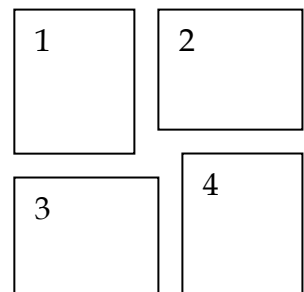

Bild 1-4: **Foto:** Madeleine Gross Liljenström

Sammandrag

Är perenner ett användbart material för våra grönytor i stadsmiljöer, som kan väcka livslust och förmedla en känsla av livets gång och kontinuitet i en föränderlig värld? När är det bäst att använda sommarblommor och när kan perenner vara ett bättre alternativ? Är murar och buskar det enda sättet att skapa rumslighet i den lilla skalan eller har perennerna en uppgift att fylla även här?

Jag söker i denna uppsats svar på dessa frågor och samtidigt förmedla kunskap om perennernas mångskiftande kvalitéer.

Material till uppsatsen har i huvudsak varit forskningsrapporter, handböcker och faktaböcker i ämnet. Även intervjuer med företrädare för de som planerar och de som förvaltar stadsmiljöer har gjorts.

Uppsatsen belyser perenners roll i stads- och tätortsmiljöer i allmänhet och jämför perennplanteringar med möjliga alternativ. Alternativ till perennplanteringar kan vara sommarblommor, men också buskar, gräsmatta eller rent av hårdgjorda ytor som t ex asfalt. Nuförtiden är både barn och vuxna mer stressade än förr och ofta lever man i en miljö med många hårdgjorda ytor. (Grahn, Patrik & Stigsdotter, 2003) Därför är det nu ännu viktigare att städerna erbjuder planteringar som ger en rofylld stimulans året runt. Att uppleva årstidsväxlingar kan fördjupa förståelsen för vår omvärld och ge oss ett lugn i det urbana vimlet. Det gäller bara att vi blir uppmärksamma på de kvalitéer som växterna har.

Nyckelord: perenner, annueller, parkmiljö, torg, planteringar, sommarblommor, stadsmiljö, stadsplanering, offentlig miljö, offentliga rum, barn

Abstract

Are perennials useful ingredients in our urban green spaces that can awaken a "joie de vivre" and illustrate the passage of time? When is it best to use annuals and when could perennials be a better choice? Are walls and hedges the only way to create a sense of space in the small scale or do perennials have a role here as well?

I will try to find answers to these questions here and at the same time try to convey the intrinsic qualities of perennials.

Most of the material I've found in research reports, manuals, and textbooks on the subject. My material also includes interviews with planners and landscape gardeners.

This paper highlights the role of perennials in townscapes in general and compares the planting of perennials with other possible solutions, for example the use of summer flowers, lawns, bushes or even hard surfaces as for example asphalt. Nowadays both children and adults are subjected to more stress than before and are often forced to live in a more crowded environment, often hard-surfaced. Therefore it's even more important than before that the urban environment can offer plantations that provide soothing stimuli all year round. To experience the variations during different seasons can bring a deeper understanding of our world and give a piece of relaxation in the urban crowd. The thing is to appreciate the qualities that plants really have!

Keywords: *perennials, annuals, parks, squares, plantations, summer flowers, urban environments, planning, public spaces, children*

Förord

Tänk er växter som självmant kommer upp ur jorden varje vår och därmed besparar oss en stor mängd arbete, och som dessutom uppvisar en hel del överraskningar i form av fröställningar, höstfärger, frukter och vinterståndare med uttrycksfulla växtsätt – finns det något bättre?

Min förundran inför perennernas stora bredd och rikedom har fått mig in på denna väg: att vilja tränga djupare i jämförelsen mellan annueller och perenner, genom att göra en undersökning kring vad det är som får oss att föredra det ena eller det andra. Jag har här samlat uppgifter från forskningsrapporter, faktablad och tidskrifter, hand- och faktaböcker i ämnet samt personer som arbetat med både planering, anläggning och förvaltning. Uppsatsen skrivs som en del i kursen Skriva om landskap, 3:e året i utbildningen till landskapsarkitekt.

Uppsatsen påbörjades och skrevs till största delen under 2010 och har sedan slutförts och publicerats under 2013, vilket man bör vara medveten om då man läser den.

Tack till de branschkunniga som tålmodigt ställt upp på mina frågor, till handledare som vänligt kommenterat och tålmodigt väntat tills jag äntligen blev klar, och till mina tre barn som fått vänta i timmar kväll efter kväll då jag suttit klistrad vid datorn.

Alnarp, 2014-10-26

Madeleine Gross Liljenström

Perenners värde i stadsmiljö

Innehållsförteckning

Sammandrag	3
Abstract	3
Förord	4
Innehållsförteckning	6
Inledning	7
Bakgrund	7
Mål	7
Syfte	7
Frågeställningar	7
Disposition	7
Material och metod	8
Definitioner och avgränsningar	8
Begrepp	9
Varför grönska	11
Nya strömningar	13
Moderna trädgårdsideal	13
Både perenner och annueller har stora värden	15
Grönska och förtätning – omöjligt eller nödvändigt?	22
Planering	22
Växter med särskilda behov	22
Skalans betydelse	22
Behov och önskemål	23
Hantering	23
Anläggning	23
Skötsel – förvaltning	24
Kostnader	26
Avslutning	28
Betraktelse	27
Diskussion	29
Slutsats	31
Referenser	32
Otryckta källor	32
Elektroniska källor	32
Tryckta källor	33
Bilder	33

Inledning

Bakgrund

Värdet av en bra boendemiljö har många gånger varit föremål för undersökningar. Vi vet att närhet till grönstruktur som barn ger oss större förutsättningar att utvecklas till friska och väl fungerande vuxna. (Kaplan&Kaplan, 1998, och Kaplan, Kaplan & Robert, 1989). I den här uppsatsen belyser jag perennernas värde i stadens offentliga rum.

Planer för nya ytor i offentlig stadsmiljö resulterar ofta i buskar, gräs och träd, och hårdgjorda ytor. Att överväga perennernas fördelar kan förhoppningsvis ge en eller annan yta nytt liv i form av perenner.

Jag vill medverka till att få bort stämpeln "svårskött och dyr i drift" som jag uppfattar att många fortfarande har när det gäller perenner i stadsmiljö och lyfta fram fördelarna med en växtlighet som ger värde även när den inte står i sin fulla blom.

Perenner väcker ofta intresse hos den besökare som går till en park eller annan grönyta. De väcker inte bara intresse: jag har också lagt märke till hur besökaren haft en form av beundran inför både anläggares och skötselpersonalens kunskap, och samtidigt har de fått ett nytt perspektiv på och en ödmjukhet inför livet då perennerna med sin återkomst varje vår betonar det cykliska i livets gång. Jag vill göra denna insikt och kunskap mer lättillgänglig och spridd samtidigt som jag skaffar mig mer inblick i hur situationen ser ut idag. Att jag belyser perennernas betydelse ur många synvinklar - och stundtals jämför dem med annueller - beror på min inneboende tro på att de har något mer att tillföra stadsmiljöerna än bara kortvarig - om än färgrik - sommarfärgning.

Uppsatsen, som skrivs under tredje året i utbildningen till landskapsarkitekt vid SLU i Alnarp, vänder sig till den som söker stöd och argument för perenner i stadsmiljöer, det kan vara planerare men också personal på skolor, boende kring en bostadsgård eller andra former av gemensamt boende.

Mål

Uppsatsen är tänkt att tjäna som inspiration och vägledning för dem som står i begrepp att planera en yta i stads- eller tätortsmiljö. Målet är att ge en sammanställning av argumenten i frågan, och i förlängningen bidra till en ökad användning av perenner i stadsmiljöer.

Jag vill dessutom visa och göra känt för flera att det kan finnas ett stort värde i att få följa växten där den står, på samma plats åter runt, d v s även när den vissnar ner, och - inte minst - då den just vaknat till liv på våren igen.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka skillnader i användning av perenner och annueller i offentliga stadsplanteringar. Jag vill ta reda på vilka synpunkter som finns på vad perenner kan tillföra i sådana planteringar där man traditionellt använt sommarblommor, (annueller) tidigare. Jag vill försöka finna synpunkter på om det finns speciella tillfällen då perenner eller annueller fungerar bäst, om det är i olika samsammanhang, olika tider på året, vad som är bäst för miljön eller om det styrs av andra faktorer. Jag vill på detta sätt genom en fördjupad insikt om växternas - i detta fall speciellt perennernas - egenskaper och specifika kvalitéer, medverka till att skapa bättre urbana miljöer för både barn och vuxna. Jag hoppas samtidigt att det ska medverka till ett miljömedvetet sätt att använda växter i offentliga planteringar i framtiden.

Frågeställningar

Följande frågeställningar har varit centrala i arbetet med denna uppsats:

- Vad har perenner för värde i stadsmiljön?
- Finns det något som perenner kan tillföra i stadsmiljön som andra växtslag inte kan?
- Är det dyrare/billigare med perenner än annueller?
- Behöver förvaltarna mer/annan kunskap vid skötseln av perennytor?

Disposition

Uppsatsen börjar med en tillbakablick på de argument för grönska i stadsmiljö som tagits fram av numera kända forskare i ämnet. Både träd, buskar, perenner och annueller har en given plats i stadsmiljön. Det har även de allmänna gräsmattorna och de hårdgjorda ytorna. Jag undersöker vad som avgör beslutsfattares och planerares val i frågan om det ska bli annueller eller perenner på en specifik plats. Intervjuer med yrkesverksamma ger här en vidare syn på frågan om *var* och *om* perenner är ett lämpligt val och i så fall *varför*. I uppsatsen finns argument för den möjlighet till förankring i livets olika skeden som perennerna kan ge då de uppvisar hela sin livscykel på plats, vilket inte t ex annuellerna gör.

Därefter ger jag några råd till den som står i begrepp att anlägga en perennplantering, samt referenser för den som vill söka mera fakta och inspiration. Här efter diskuterar jag frågan om perenners plats i den offentliga miljön och vad man som arkitekt och planerare bör ta hänsyn till vid utformningen av nya perennplanteringar. Jag sammanställer avslutningsvis viktiga argument och försöker dra slutsatser härur.

Material och metod

I huvudsak har fakta sökts i hand- och faktaböcker i ämnet, intervjuer med personer som planerar och förvaltar park- och andra urbana ytor, samt artiklar i faktablad och facktidsskrifter. Även forskningsrapporter som behandlar ämnet har använts. Mest relevanta fakta och synpunkter har funnits i faktablad från Movium, Alnarp (Gröna Fakta) och i facktidsskrifter för branschfolk.

Det har också känts väsentligt att få med hur dagens användare, anläggare och förvaltare av stadens offentliga rum resonerar. Därför har jag intervjuat yrkesverksamma och tidigare yrkesverksamma som har erfarenhet av just detta. Alla de yrkesverksamma som intervjuats har tillbringat flera år i branschen, varför jag med fullt förtroende litar på de uppgifter som kommer därifrån.

Som trädgårdsägare sedan 25 år och alltså intresserad av ämnet har jag vägt de fakta jag inhämtat och i en slutdiskussion ger jag en sammanställning av vad jag kommit fram till.

Definitioner och avgränsningar

Med **perenner** avses här de örtartade växter som är fleråriga och tål vårt svenska klimat. Många av perennerna har funnits i Sverige under lång tid medan andra har tillkommit på senare år. Ingen åtskillnad görs i uppsatsen mellan dessa två typer.

Texten avser stads- och tätortsmiljöer i **hela Sverige**, även om den nordligaste delen av Sverige kan ha svårt att utnyttja perennernas värden på grund av den kortare varma årstiden. Speciella hänsyn till detta har utelämnats. Även diskussioner om växternas sjukdomar som kan förekomma i de belysta fallen har uteslutits. Mer om sjukdomar går att läsa i boken *Växtskydd i trädgård* (Pettersson och Åkesson, 1998) som vänder sig till både fritids- och yrkesodlare.

Begrepp

Här beskriver jag ett par av de begrepp jag använder i uppsatsen.

En sökning i Nationalencyklopedin 2010-03-10 ger:

- **pere´nn**, flerårig, örtartad växt som blommar och sätter frukt regelbundet, vanligen varje år; se flerårig växt.
- **flerårig växt**, växt som lever mer än två år; omfattar alla vedartade växter, dvs. träd, buskar, lianer, ris och halvbuskar samt många ört- och gräsartade växter. **Perenner**, t.ex. groblad, maskrosor och prästkrage, blommar och sätter frukt varje år. Fleråriga hapaxanter, t.ex. hundraårig aloë, blommar och sätter frukt endast en gång efter ett oftast flera år långt förstärkningsstadium, varefter de dör.
- **annuell**, årlig; ettårig.
- **annue´ll**, ettårig växt, d v s en ört som blommar och sätter frukt under en tidsperiod av ett år för att sedan dö
- **sommarblomma**, gav inga resultat i fria Nationalencyklopedin.

Perenner

Perennagruppen, en sammanslutning av ett 15-tal odlare i Sverige, beskriver begreppet **perenn** så här: **Perenner** är fleråriga örtartade växter. Dessa vissnar ner varje år och börjar om på nytt till våren, med nya skott och blommor. En del perenner är vintergröna d v s behåller sina gröna blad över vintern. Bland perennerna finner man även gräs, kryddväxter, medicinalväxter och ormbunkar.

Annuelier

Termen **sommarblommor** är mycket vanlig bland yrkesverksamma som benämning på annuella växter förädlade för optimal blomning under en säsong - även om de i vissa delar av landet kan övervintra och fortsätta utvecklas året därpå.

För att undersöka hur vanligt det är med begreppet **annuell** jämfört med ordet **sommarblommor** hos allmänheten gör jag en Internetsökning på de båda orden. Jag får träffar enligt den här fördelningen:

Sökning på Google.se, 2010-03-10:

- **Blogg annuelier** 4 700
- **Blogg sommarblommor** 11 300

Av detta kan man anta att begreppet **sommarblommor** är mera utbrett bland den trädgårdsintresserade allmänheten, varför jag väljer att använda detta i störst grad här.

Kommentar: Annueller - Annuell kan också betyda årlig, något som är årligen återkommande, även gällande annat än växter (t ex utställningar), medan perenn inte används ofta i dagligt tal i andra sammanhang än i tal om just växter.

Kommentar: Perenner - Även växter som på plantskolorna normalt sorteras i kategorier som "Ormbunkar", "Vattenväxter" etc, men som i övrigt uppför sig som perenner räknas här till perennerna. Till perennerna kan också räknas till exempel de perenna klättrväxterna humle, *Humulus lupulus*, och rosenval *Lathyrus latifolius* som vissnar ner varje år (samtal Sven Andersson, Splendor Plant AB, 2010-03-23). Jag syftar även på dessa i denna uppsats, då de har en naturlig plats och funktion i stadens perennplanteringar.

En enkel och helt ovetenskaplig sökning på de olika begreppen kan också ge en fingervisning om vad som diskuteras mest i bloggar på Internet. Detta är ett antagande och har ingen vetenskaplig grund:

- **Blogg annueller** och **blogg sommarblommor** gav tillsammans 16 000 träffar vilket kan jämföras med
- **blogg perenner** som gav 26 700 träffar

I texten nämns ordet **invasiv** vilket i SLU:s Artdatabank 2010 förklaras:

- **invasiv**, Vissa arter trivs helt enkelt för bra i sin nya miljö och kan expandera kraftigt och i samband med detta påverka inhemsk biologisk mångfald eller orsaka socioekonomiska skador. Sådana arter brukar kallas *invasiva främmande arter*.

Varför grönska?

Många undersökningar bevisar kopplingen grönska-hälsa

Vi människor behöver växter för att kunna leva. Det har gjorts många undersökningar om hur viktigt det är att vi får daglig kontakt med växter, både utom- och inomhus. Till exempel i boken *Umweltpsychohygiene, Wohn- und Baupsychologie* (1975), där den österrikiske läkaren och professorn Max Piperek, efter lång tids studier skriver att det är avgörande för själens harmoni att dagligen komma i kontakt med naturen, dvs jord, växter, sol, vind och djur. Får vi inte sådan grundläggande kontakt med naturen, så försämras vår livsvilja och lust att uppnå saker som är viktiga för oss, menar han.

Det har också gjorts studier för att undersöka om växter kan påskynda läkning av sjukdomar. Det kan de (Ulrich, R, 1984). I den mycket innehållsrika boken *Naturkraft* av Åsa och Mats Ottosson (2006) berättas det både om kvantitativa undersökningar och om regelrätta forskningsresultat där man sett hur naturen har en förmåga att skänka kraft och lugn. Författarna behandlar också i boken frågan om varför naturens förmåga att ge grön terapi inte utnyttjas i större omfattning. Boken belyser situationen på ett modernt och lättbegripligt sätt, anpassat för dagens behov och förutsättningar. Bland annat beskriver de Rachel och Stephen Kaplans studie på 1970-talet som inte bara slog fast att vildmarksvistelser var bra för hälsan, utan också *varför* de var det (Ottosson&Ottosson, 2006, sid 48-50).

Makarna Kaplan talar i sin studie (Kaplan& Kaplan, 1989) om två sorters uppmärksamhet: *riktad* och *spontan uppmärksamhet*. Den *riktade uppmärksamheten* är den som ser till att vår koncentration är på topp när det krävs, t ex i trafiken och vid de många beslut som måste fattas under en dag. Det är uppmärksamhet som kostar energi och som är mödosam att hålla aktiv. Om den inte får göra uppehåll och vila, kan den till slut helt sluta fungera och vi har ett tillstånd av mental utmattning, det man numera också kallar utbrändhet. Så finns det den andra sorten: den *spontana uppmärksamheten*, som i det här fallet är räddningen, enligt makarna Kaplan. Det gäller att hitta situationer där man använder den spontana uppmärksamheten mycket. Det är precis vad som händer när man är ute i naturen. Där möts man också av en hel del sinnesintryck och en stor mängd information, men denna information registreras utan att kosta någon energi. Att vistas i naturen blir alltså en slags *vaken vila* (Kaplan och Kaplan, 1998).

Även den amerikanske professorn i landskapsarkitektur och psykologen Roger Ulrich har forskat inom området. I paret Ottossons bok kan vi läsa om hur han redan 1984 konstaterade att vår moderna form av stress med tider att passa, möten att förbereda och många saker att hålla i minnet, ger en reaktion som väsentligt skiljer sig från den som kroppen utsattes för då vi för miljoner år sedan var i händerna på rovdjur och utsatta för helt andra, mer direkta faror. Detta att vi ständigt går på högvarv nuförtiden får oss att må dåligt och sätter vårt immunförsvar ur spel. Vistelse i naturen – eller till och med blotta anblicken av den – kan få oss att koppla av och återhämta oss. (Ottosson&Ottosson, 2008, sid 52)

Ursprungsinstinkt

Vi föds med en känsla för vad som är bra för oss: vi söker efter näring och meddelar så tydligt vi kan när vi är kalla, våta eller ensamma. På många sätt har vi en känsla för vilken plats i tillvaron som gynnar oss bäst. Under den resa som livet utgör friserar behoven att passa för omgivningen och tillfället. När vi blir äldre har vi inte längre samma kontakt med ursprungsinstinkterna. Vi måste anpassa oss till samhället omkring oss. Samhället vi lever i har tagit över och bestämmer till stor del vad som är bra och inte och hur det bör se ut omkring oss. Det var i boken *The Biophilia Hypothesis* (1984) som författarna Stephen R. Kellert och Edward O. Wilson först publicerade dessa och andra tankar om människans ursprung och hennes starka koppling till naturen. Dessa tankar samlade man under benämningen **biofili**.

Frågar man folk i allmänhet kan man ofta få till svar att "grönskan" har en stor uppgift att fylla i vårt vardagsliv. Men man har svårt att sätta ord på vad som egentligen ger effekten. Hur stort värde har egentligen växterna? Hur ser 'grönskan' ut? Och vad består den av?

Nya strömningar

Perennvågen

Vid 1980-talets slut och som en följd av Arts&Craftsrörelsen kom det att hända saker även i Sverige och även inom trädgårds- och parknäringen. Flera av de stora landskapsarkitekter som verkade på 1980-talet har haft en stor gärning i att sprida användningen av perenner, säger John Taylor, trädgårdsmästare vid Malmö Slott, (Taylor, 2010-03-24). Utvecklingen av de berömda Prionaträdgårdarna i Holland var också en av milstolparna på vägen. Det som senare kom att kallas "den nya perennvågen" fick också en skjuts av Moviums konferenser i slutet av 1980-talet. Då hade man bjudit in flera av de stora landskapsarkitekterna Henk Gerritsen, Piet Oudolf m fl som verkade i Holland vid den tiden. Detta utmynnade i en våg av nytänkande inom trädgårds- och parkanläggning. I boken *Perennial preview* (1996) kan vi läsa hur Piet Oudolf, i sin strävan att sprida budskapet att naturliga planteringar med perenner är vad vi längtar mest efter, också tog sig till Enköping. Han var ditkallad av den då nyanställda trädgårdsmästaren Stefan Mattson för att göra Enköpings utemiljöer trevligare och samtidigt skapa någonting långsiktigt som inte behöver göras om varje år. (Rosenholm&Rosenholm, 2008, sid 7) Vi har efter dessa konferenser kunnat följa utvecklingen av naturliga perennplanteringar i det som kom att kallas "den nya perennvågen". Enköping blev efter sitt samarbete med Piet Oudolf känt långt utanför landets gränser och flera städer, bland annat Sävsjö var inte sena att följa efter. Alla med lyckat resultat.

Platsens historia

”Vi behöver veta mer om våra städers och tätorters historia och kultur”, säger Boverket i sitt *Förslag till strategi för hållbar utveckling* (2004). Man grundar detta antagande på uppfattningen att vi nu lever i ett samhälle med dels mindre generationsboende, och att folk flyttar mer – både inom landet och i världen, och att miljön runtomkring oss förändras allt snabbare. Det krävs av oss att vi snabbt anpassar oss i ett nytt sammanhang och rotlösheten blir en svaghet. Boverket säger vidare att ”Genom att förbättra möjligheten att lära känna den nya hemorten kommer individen lättare in i samhället.” Man pläderar för en ökad kunskap om historien på en plats och man säger också att ”Planering och utveckling av grön- och vattenområdena är en viktig del av utvecklingen av helheten i tätorten. [...]” ”Varför inte låta deras historia och karaktär vara utgångspunkt för den framtida utvecklingen?” (Ur: *Förslag till strategi för hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige*, Boverket, 2004)

Miljödepartementet

I ett pressmeddelande från Miljödepartementet (18 mars 2010) angående förslag till ny plan- och bygglag där man förtydligar och moderniserar lagen, ser vi strömningarnas verkan i ett dagsaktuellt perspektiv. En viktig förändring i den nya lagen är att tillgången till grönområden för boende säkerställs. Man skriver bl a:

”Gällande grönområden:

- Kravet förtydligas på att behov av grönområden nära bostadsområden alltid ska beaktas
- När planer tas fram ska det göras med hänsyn att det i närheten av bostäder bl.a. ska finnas torg, parker och andra grönområden
- Det ska även finnas lämpliga friytor och platser för lek, motion och annan utevistelse
- Bestämmelsen om att grönområde går före t.ex. parkering om det inte finns utrymme för båda stärks”

(Miljödepartementet, 2010, Pressmeddelande angående *Ny plan- och bygglag*, Stockholm)

Moderna trädgårdsideal

Lars Krantz - en av entusiasterna

I takt med att den nya perennvågen drog in över landet var det många trädgårdsentusiaster som tog tag i känslan och utvecklade den till något mera: Lars Krantz som 1983 började som trädgårdsmästare på Rosendals Trädgård var en av dem och han skriver i sin bok tio år efter sin första säsong på plats så här:

”Man siktar bredvid målet när man kallar den perenna rabatten med de fleråriga växterna för en blomsterrabatt. Blommandet är visserligen en del av växtkompositionen, men växterna har så öändligt många fler strängar på sitt register. Det kan nog till och med hända att man blir besviken på kompositionen om man inte förmår se det intressanta också i bladens former och färger, gesterna i växtsättet, för att inte glömma växternas vackra frukter och frön. [...] kan användas till så mycket mer än att bara pynta och dekorera, dessa förfärliga ord i växtodlingssammanhang. Att skänka atmosfär och stämning till trädgårdens skiftande platser är deras mission.” (Krantz, 1993, sid. 61)

Vidare skriver han: ”Att med de rätta växterna spegla och därmed stegra platsens stämning ger betraktaren möjlighet att förnimma det skapande livet just på den platsen. Spännande blir det först när jag inte bara ser växten utan anar det som skapar fram den.” (Krantz, 1993, sid. 62)

Både perenner och annueller har stora värden

Värde för allmänheten

Miljöer som är planterade med sommarblommor väcker ofta större respons från allmänheten när de sätts ut, berättar Lennart Karlsson, landskapsingenjör i Borås. Effekten blir ju större med en så stor förändring som det innebär att plötsligt se annuellerna på plats. ”Visst får vi en hel del beröm för sådana planteringar”, säger han, ”men perennerna har ju å andra sidan en längre säsong.” Annuellplanteringarna är mycket känsligare för om någon trampar på, eller helt enkelt tar med sig plantorna därifrån. Perennerna har oftast en förmåga att komma igen när de väl är etablerade på platsen. (Karlsson, 2010)

Karlsson, menar också att många besökare i parkerna stannar upp, uppmärksammar och frågar om perennplanteringarna, men på ett annat sätt än om annuellerna. Eftersom perennerna finns på plats under hela året kan de uppvisa andra kvalitéer som till exempel knoppar väldigt tidigt eller fröställningar på vintern. Här kan man ju också dra nytta av det material som finns kvar på hösten och vintern: Dessutom kan fåglarna ha glädje av bär, frön och frukter tillägger Karlsson. Perenner är ju också tåligare, menar han. Buskar är mera känsliga för tungt snötäcke och eventuell snöröjning, då de har grenar och stammar som lätt kan brytas av. Även andra former av slitage förekommer, till exempel nedtrampning eftersom folk på vintern ofta tar andra vägar än de hårdgjorda gångarna. Perennerna klarar detta bättre eftersom de med sina

underjordiska växtdelar har fördelen att de ligger i jorden skyddade mot sådana skador. (Karlsson, 2010)

På vissa platser är det givet med annueller, säger John Taylor, slotts-trädgårdsmästare i Malmö. Han menar att i exempelvis Kronprinsessan Margaretas Blomstergata i Pildammsparken finns det ännu inga planer på att anlägga annat än annuellrabatter, precis som tidigare år. Det följer traditionen. Där söker man en stor effekt, en färgprakt som man bara får med annueller, säger John Taylor. Han menar också att man rätt så enkelt kan skilja på ytor där man föredrar sommarblommor och där man vill ha andra växter, t ex perenner: *"Där det rör sig stora folkmängder är det läge för sommarblommor"*, säger han, *"och på platser där det inte finns så mycket natur, till exempel på torg och gator."* John säger vidare att *"sommablommorna ger en intensivare färgprakt medan perennerna å andra sidan är trevligare, men kräver mer av åskådarna."* (Taylor, 2010)

Värde för barn

Utemiljön spelar en allt viktigare roll som möjlig pedagogisk miljö för barn. I takt med att fritiden ägnas allt mer åt stillasittande aktiviteter sätter inte bara föräldrar utan även lärare stor vikt vid att kunna vistas utomhus under sina lektioner. (Åkerblom, 2005, sid. 2)

Fredrika Mårtenssons undersöker i sin avhandling *Landskapet i leken* just barns förhållande till utomhusmiljön och leken däri. Hon uttrycker det genom att säga: *"Utomhuslek konkurrerar idag med en mängd andra aktiviteter och att barnen uppfattar utomhusmiljön som attraktiv utgör en förutsättning för att den skall användas."* (Mårtensson, 2004)

Flera projekt har startats med målet att göra utemiljön lättillgänglig för lärare som vill utnyttja utemiljön för pedagogiska ändamål. Bl a har Fredrika Mårtensson och Maria Kylin i Gröna Fakta (nr 3/2005) skrivit om hur barn kan ta vara på varje tillfälle till lek som naturen bjuder på: *"Utemiljön är i barnets ögon början på en spännande omvärld och det är det som är utomhuslekens inspirationskälla"*, säger man. Vidare slår man fast att *"Miljön måste också vara attraktiv ur barns eget perspektiv. Design som direkt vänder sig till barn, som lekplatser eller andra lekfulla inslag i miljön, gör det lättare för barn att ta steget ut, hitta varandra och påbörja någon aktivitet."* I avhandlingen framkommer det också hur viktigt det är att utemiljön bidrar med komplexitet och mångtydighet samt att naturens processer är viktiga inslag i leken. (Mårtensson&Kylin, 2005, sid 2-3)

Figur 1. Naturen som inspirationskälla. Här den ludna fröreserven på vanlig bladvass (*Phragmites australis*) som i gynnsamma lägen kan sitta kvar genom hela vintern.

Figur 2 och 3. Naturen uppvisar former och egenskaper som kan ge inspiration till lek. Mössan av snö ligger stadigt på kärleksörtens (*Sedum telephium*) fröställningar, och i den japanska lyktans (*Physalis alkekengi*) skyddande hölje ligger frökapseln som ett smycke, halot dolt. Ett frö till lekar med naturen som inspirationskälla.

I en debattartikel "*Krympande grönområden ett hälsohot*", (Ericsson, Grahn och Skärbäck, 2010-02-07) ber författarna bostadsplanerare, politiker och stadsarkitekter att inte låta "kommersiella intressen och markexploatering ta över på barnens bekostnad". Man anger flera orsaker till detta: barns rörelsefrihet har minskat de senaste decennierna, det finns färre grönytor kring bostadsområdena samt att utomhusaktiviteter ger bättre utveckling av balans, styrka, koordination och koncentration. För att tillgodose dessa behov behövs en stimulerande och utmanande närmiljö för barnen både i skolan och på fritiden. Författarna menar att eftersom nästan hälften av alla svenskar aldrig, eller nästan aldrig lämnar storstaden, består deras kontakt med naturen i huvudsak av besök i grönområdena i staden. Detta talar för att grönområden nära bostäder i staden är viktiga. Författarna till insändaren tillägger att det är av stor vikt att närmiljön görs omväxlande och stimulerande, och att de ska kunna uppvisa olika karaktärer för att tillgodose skiftande behov. Bl a omnämns på flera ställen i artikeln vikten av att naturen inte behöver vara tillrättalagd utan bidrar på sitt sätt med mångtydighet och komplexitet och att naturens processer ofta är behjälpliga i att starta nya lekar. Se figur 4. "De får lustfyllda sinnliga kontakter med omgivningen" och vidare: "Utomhusmiljön har potential att vara platsen där allt händer i barnens värld och kan fungera som frirum i vardagen."

Ur Fredrika Mårtenssons doktorsavhandling *Landskapet i leken*, 2004:

"En stund senare har de två pojkarna dragit sig in mot staketet bland granarna och påbörjat lek kring temat "kung", "drake" och "undersåtar" i vilket de diskuterar hur många "medaljer" var och en har. "Kungen" sitter på en sten nära staketet med benen rakt ut mot en granstam och lutar sig med handen mot staketet. [...] Han intar en position av värdighet i denna "kungsstol" och de talar om pinnar som den "guldiga pistolen" och "svärd". Parallellt med detta leker flickor i gläntan intill. De pratar om att vara "prinsessa" medan de gröper med en pinne i en stubbe, lägger blad på och pratar om den "skatt" som de letar efter: "Vi letar efter en skatt så vi blir rikast i världen". [...] Stenar fungerar som rekvisita i fantasilek och marken med hålor, murkna stockar och löst material från naturen blir till uppgifter att samlas kring. Det tycks vara en miljö där naturmarkens karaktär bidrar med stämning till leken." (Mårtensson, Fredrika, 2004, sid 101)

*Figur 4. Bilden visar möjlig rekvisita i en fantasilek. På bilden fruktämnena av en buske, en koreansk kornell, *Cornus kousa var chinensis*.*

Värde för planerar

I sin bok om Rosendals Trädgård skriver Lars Krantz ett stycke om perenner och deras förmåga att förmedla vår plats i tiden:

"För mig ligger den största tillgången i perennrabatten just i att den med min hjälp målar och modellerar om sig varje dag från den tidiga våren till dess att det sista livet släcks ut på senhösten. Alla växterna i kompositionen har bestämda men sinsemellan olika tider då de är till sin största fördel. Efter några års umgänge med rabatterna börjar man kunna lära sig läsa i växtligheten på ett ganska exakt sätt i vilken tid man befinner sig i årsloppet och till och med vilken stund på dagen. Växterna speglar inte bara platsen där de växer utan också årstiden de står invävd i." (Krantz, 1993, sid. 69)

Många gamla tycker om att se sådant som de har haft omkring sig då de var yngre. Igenkänningsfaktorn är stor vad gäller perenner och det har länge varit tradition att använda perenner vid äldreboenden, till exempel flox, pioner och dagliljor, berättar Åke Andersson landskapsarkitekt på Mark&Landskap i Borås.

Vid samtal med Cecilia Parin, Landskapsarkitekt på Svenska Landskap, Malmö, hör jag liknande synpunkter samt konstaterandet att: *"Jo, det är sant - perennerna väcker ofta minnen och kan då medverka till nya samtalsämnen. Man ser dock oftast att när man återvänder till dessa äldreboenden efter en tid så har personal och boende gemensamt ordnat så att det finns både annueller och perenner på plats. Till exempel tagetes och petunior har kommit in. Båda verkar fylla en funktion."* (Parin, 2010)

Värde för djur

Diversitet är viktigt även ur andra synvinklar. Annuellerna lämnar på sin höjd en hög med halvt förmultnade växtdelar efter sig då vintern gör sitt intåg. Ibland rensas den högen bort redan innan snötäcket lägger sig. Det kan skapa onödiga brister för de djur som annars hade haft nytta av materialet på olika sätt. Fåglar, ekorrar och många andra djur kan ju dra nytta av det material som finns kvar på hösten och vintern och det har vi i förlängningen alla glädje av. Inte bara nötter och bär från träd och buskar ingår i det som djuren har nytta av på hösten, även frön från perenner är till nytta och t ex både irisens och dagliljans långa gräsliknande blad som ligger kvar långt in på vårkanten är till stor nytta i fåglarnas bobyggande.

"Om man väljer rätt växter så kan de ha glädje av både bär, frön och frukter och fåglarna kan hitta byggnadsmaterial till sina bon." (Karlsson, 2010)

Värde för fler som intresserar sig för växternas olika skepnader

Vid samtal med Gunnel Carlson (2014), programledare för ett flertal TV-program med anknytning till trädgård, säger Carlson klart att det är perennerna som är det första valet för henne. Intresset bland trädgårdsintresserade människor är numera mer riktat mot perenner än det varit förut. De allra flesta frågorna rör sig också kring perenner vid kontakter med tittare. Perenner är beständiga, och folk tycker ofta om dem för att man kan dela och föröka dem dessutom, så att de blir fler. Man arbetar helt enkelt med dem på ett annat sätt än med sommarblommor, säger Carlson. Sommarblommorna måste ha ett ganska stort underhåll och slängs ju efter en säsong, så de är mer arbetskrävande i längden. Visserligen är det dyrare att anlägga en perennplantering, men det betalar sig snart, menar Carlson vidare. Hon nämner också att flera kommuner ju också har gått över till perenna växter på stora ytor i sina parker, (exempelvis Sävsjö, Enköping och Sölvesborg) och det visar ju att det fungerar även i större planteringar (Carlson, 2014).

Vid intervju med Daniel Bell (2014), landskapsarkitekt från Storbritannien, använder sig huvudsakligen av perenner i sina planteringsförslag. Han säger: "Jag använder inte annueller mer än mycket sällan, och det är av flera orsaker: De kräver större underhåll än perennerna och de passar inte in i min tanke om hållbarhet. Att slänga bort växtmaterialet man arbetat med är ingen hållbar lösning", menar Bell. Han nämner vid en intervju (Bell, 2014) att det är få annueller som når upp till de krav han har på växter i urbana planteringar.

Ett par exempel är narcisstobak, *Nicotiana sylvestris*, och heliotrop, *Heliotropium arborescens*. Tobaken för att den doftar så fantastiskt och han har svårt att hitta någon perenn som motsvarar just det kriteriet och heliotropen: "Ja, egentligen av samma orsak, men den är också fantastisk på sitt sätt och gör sig allra bäst i krukor i ett varmt, mysigt hörn - då är den härlig!" (förf övers) säger Bell.

Annars tycker Bell att det är mindre miljövänligt att använda annueller i offentliga planteringar eftersom de kräver att man byter växter flera gånger

under en säsong och kastar (komposterar) de gamla, vilket är ett stort slöseri med både växtmaterial och arbetstid.

Bell berättar vidare att tillgången på plantor av de annueller han kan tänka sig använda i både sina egna planteringar och sina kunders är mycket begränsad. Det gäller både sorter och att de måste finnas tillgängliga vid rätt tid när det är dags för omplantering. Han säger också att han skulle använda mer annueller om och när det fanns ett större utbud hos odlarna – till dess håller han sig till perennerna eftersom han menar att utbudet och tillgången på sådana är väldigt bra och de är lättare att arbeta med. "Kanske skulle sommarblommor med ett mer naturligt utseende växtsätt tilltala mig men petunior, ageratum, lobelia och pelargonior med flera är inte något för mig", säger Bell (förf övers).

Ämnet engagerar Bell mycket och han berättar vidare i intervjun att när han ser hur mycket Malmö Stad spenderar på sommarblommor i sina stora växtbehållare och som kantväxter som måste omplanteras 3-4 gånger per år, slås han ofta av vilket enormt slöseri med pengar det är på något som han inte ens tycker är bra. Han menar att en väl uttänkt perennplantering eller till och med ett ensamt träd hade tilltalat honom mer och skulle vara hans val - varje gång! Vidare berättar han att det är svårt att kunna lita på att skötseln faktiskt fungerar som den ska då man är beroende av att andra ska komma och sköta underhåll som är nödvändigt flera gånger per säsong. För nästan alla projekt gäller också att han inte vill känna att när all plantering är klar saknas det fortfarande sommarblommor för att planteringsschemat ska bli komplett (Bell, 2014).

En intervju med Bo Ekros, trädgårdstekniker, Sävsjö Kommun, stödjer tesen att det är ekonomiskt försvarbart att använda sig av perenner i stället för perenner i de flesta planteringar i stadsmiljö. Han menar att det redan under det andra eller tredje året efter det mer kostsamma anläggningsarbetet har betalat sig att ha perenner i planteringen i stället för annueller. På de ställen som urnor fortfarande planteras med annueller sker det enligt Ekros mest av tradition - "det ska vara blommor hela tiden", medan man med en enkel tillbakaklippning av perennerna i många fall skulle kunna få en återkommande blomning även på dem. Säsongen blir på så sätt egentligen längre om man har perenner: man får tidiga blom- och bladutspring och man har oftast lökväxter inne ibland dem, som ger stor effekt tidigt på våren. Vissa perenner har dessutom fina höstfärger och andra effekter som inte annuellerna kan uppvisa. Exempelvis kan ju annuellerna vara helt borta efter en enda frostnatt på hösten "Då ser de inte så roliga ut", säger Ekros (Ekros 2014).

Stefan Lagerqvist, stadsträdgårdsmästare i Sävsjö Kommun, berättar gärna om det omlägningsarbete som under ett tjugotal år har byggt upp och utvecklat grönytor i Sävsjö Kommun. Både i centralorten Sävsjö, men också i Vrigstad, Rörvik och Stockaryd. Allt initierat av att X2000-tåget skulle börja gå igenom samhällena med flera planskilda korsningar som följd. Från början bestod det gröna mest av grönytor med gräs och träd förutom en sommarblomsplantering vid torget. "Vi började utveckla tanken om att flytta ut växterna till platser där folk vistas mer än bara på torget", säger Lagerqvist. Han menar vidare att det är på skötseln man kan spara de stora pengarna och eftersom väl planerade

perennplanteringar kräver mindre skötsel, kompenserar detta rätt snabbt de högre material- och anläggningskostnaderna (Lagerqvist, 2013).

Grönska och förtätning – omöjligt eller nödvändigt?

Den på 1990-talet nyutbildade landskapsarkitekten Patrik Grahn konstaterade tidigt vid sin anställning på Lunds kommunkontor, att den allmänna uppfattningen bland stadens tjänstemän och politiker var att staden skulle förtätas. Man såg alla fördelarna (fler invånare, underlag för att behålla den kommunala servicen etc) men man ville inte se några nackdelar. Patrik ville undersöka närmare hur det låg till och fick för detta ändamål forskningsanslag. Resultatet visade att 80 procent av lundabornas utflykter gjordes i parkerna och att parkerna användes av alla sorters människor: barn, ungdomar, äldre, idrottare och många andra. I undersökningen framkom också att äldre från ett vårdhem både blev betydligt piggare och sedan sov bättre när de varit i parken. Även i förskoleklasserna märktes skillnad: barnen kunde koncentrera sig bättre och mobbningen minskade då de varit ute i naturen. (Grahn, Patrik, 1997). I flera rapporter slås gång på gång fast vikten av att vi har grönska i vår omgivning, även om vi bor i staden där de hårdgjorda ytor dominerar.

Man måste alltså se till helheten när det diskuteras förtätning av en stad: se att det finns både fördelar och nackdelar, och att de eventuella förlorarna kan utgöra en betydande grupp – kanske utgör de dessutom en grupp som redan är utsatt.

En av dem som lägger stor vikt vid just allmänhetens tillgång till växtupplevelser är John Taylor. Han berättar att det gynnsamma klimatet här i södra Sverige gör att folk är ute året runt, och trots att det är många gånger fler människor som passerar en plantering på sommaren, så menar han att det ska finnas en blommande buske eller något annat sevärt även på vintern. En plantering som är fin året runt åstadkommer man genom att använda många blommande buskar och tidiga lökväxter, säger John. Han nämner också att det just därför är synd att Perennagruppen (sammanslutning av odlare under GRO, [Gröna Näringens Riksorganisation](#)) bara jobbar med perenner – de är också duktiga på träd, buskar och lökväxter.

Planering

Växter med särskilda behov

Användandet av perenner ger andra möjligheter till variation i planteringen än vad planteringar med enbart annueller gör. De flesta annuellerna har utvecklats för att trivas i mullrik och välgödslad jord, oftast också i soligt läge. Många av de sommarblommor som vi kan köpa eller frösa här i Sverige har sitt ursprung i länder med just sådana betingelser. (Gustavsson, 2010)

När det gäller perenner står valet mellan att anpassa växtplatsen till de förhållanden de växter föredrar som man tänker odla där eller helt enkelt anpassa växtvalet efter rådande betingelser. Bland perennerna finner vi ett brett spektrum av växter som klarar mycket torra, skuggiga eller mycket fuktiga lägen. I boken *Perennboken – med växtbeskrivningar* (Bengtsson, et al, 1997) finns en förteckning över perenner för sju typiska växtmiljöer. Med denna kunskap har vi möjlighet att skapa ändamålsenliga gröna ytor som accentuerar de olika växtmiljöerna och därmed skapar större variation. Här kan vi också utnyttja deras förmåga som stämningsskapare om vi tar vara på de olika krav de har på växtbetingelser. Det kan också löna sig att låta perennerna växa lite "snålt" då många av dem utvecklar sig bäst utan alltför stor tillgång till näring och fukt. (Rudin, 1988)

Skalans betydelse

Det är av största vikt att skalan överensstämmer med brukarnas behov. För att citera Gehl i *Livet mellem husene* (2003): "På baggrund av de enkelte menneskers begrænsede aktionsradius og sansernes beskedne rækkevidde får udformningen af hver eneste meter vej eller facade og hver eneste kvadratmeter rumareal stor betydning." Vi får alltså anstränga oss att ge varje kvadratmeter av det offentliga rummet den allra bästa utformningen för ändamålet. I detta arbete ligger att inte överdimensionera och förenkla längre än vad som är gripbart för den enskilde individen. Det ska gå att överblicka platsens omfång och dess olika delar ska gå att placera i ett större sammanhang som man kan förstå för att vi ska kunna uppleva en plats som tilltalande. Om man dessutom kan ordna så att en större plats upplevs genom en mindre, bidrar detta markant till att den positiva upplevelsen av platsen ökar. (Gehl, 2003)

Mycket mer kan sägas om vikten av en miljö som upplevs som trygg och behaglig. Vi människor tycker inte om kontrastlöshet och när det är alltför monotont. Som exempel kan nämnas "*Utan kontrast ingen upplevelse*" - Metoder för analys av upplevelser och beteenden i väg- och gaturum. (Linderholm och Minya, 1997)

Behov och önskemål

Vad vill vi ha? Inte sällan är valmöjligheterna för många snarare än för få. Så är verkligen fallet med urvalet av möjliga perenner till en plantering.

”En avgörande utgångspunkt är en god kunskap om miljöförhållanden på platsen”, menar Mårten Hammer i *Perennboken* (1989, s 152). Han säger vidare att vi bör känna till klimatet med både vind- och ljusförhållanden, nederbörd och mark, dvs fysikaliska, kemiska och hydrologiska förhållanden, topografin på platsen (lutning och exponering) samt det befintliga växt- och djurlivet. Till detta ska sedan läggas våra önskemål och behov, mängden av styrning och i vilken omfattning vi är beredda att underhålla ytan.

Till dessa bedömningar ska läggas antaganden om förmodat antal människor som kommer att passera platsen, hur utsatt platsen är för slitage, vilket har att göra med både mängden av förbipasserande, ålder och syfte, samt hur upplyst det är på platsen. Vidare måste en bedömning ske som tar hänsyn till vilka ekonomiska resurser som finns tillgängliga att ta hand om planteringen speciellt de första tre åren. Därefter har den förutsättningar att kunna bli ekonomiskt sett billigare än motsvarande sommarblomsplantering. (Bergström, 2010)

Hantering

Anläggning

För att skötselkostnaden för perennrabatten ska vara konkurrenskraftig jämfört med sommarblomsplanteringen, bör man gå grundligt tillväga och planera långsiktigt redan vid anläggandet av växtbädden. Det är bra att redan från början skaffa jord som är frö- och rotoälsfri. En enda liten rotbit från en oönskad växt kan, om den är invasiv*, orsaka år av återkommande rensningsarbete. Det kan t o m bli tal om att byta ut all jord för att få bukt med problemet. I Enköping har man gått så långt som att köpa specialblandad jord som tagits fram speciellt för stadens perennplanteringar. Man låter här tillverka jord av alvskiktet som ligger under matjorden dit väldigt få rottrådar och frön når. Detta beskrivs i *Växtkomposition*, (Rosenholm&Rosenholm, 2008, s 129). Författarna berättar vidare att alven inte är odlingsbar direkt då den tas upp utan måste bearbetas och berikas på olika sätt, för att bli användbar som jord för trädgårdsväxter. Man tillsätter då humus, dvs förmultnat organiskt material. Detta kan ske i form av t ex kogödsel, torv eller kompost. Man har sett att en mullhalt på 6-7% ger bäst resultat då högre halt mull får jordytan att sjunka undan markant då mullen bryts ner. Lägre mullhalt gör jorden känsligare för uttorkning och urlakning av näringsämnen. En lagom mullhalt hjälper till att ge jorden en bra struktur, vilket är viktigt om växten ska kunna andas och få plats för sina rötter. Det finns också en risk att växterna skjuts upp ur planteringsbädden på vintern om mullhalten är för hög.

Författarna till boken *Växtkomposition* (Rosenholm&Rosenholm, 2008, s 129-131) berättar vidare hur man på ett relativt enkelt sätt kan underlätta för fortsatt skötsel:

- Välj rotogräsfri jord
- Kanterna på växtbädden bör ligga mot en yta hårdgjord yta så sparas mycket kantskärningsarbete
- Om gräsmatta utgör gräns mot rabatten bör växterna väljas så att endast de som klarar att stå emot inväxande gräs får en plats i ytterkant
- Gräv ner en gummimatta ca 40cm rakt ner i jorden i gränsen så är ogräsproblemet avsevärt reducerat. Den kan få sticka upp ett par centimeter ovan jord
- Acceptera en böljande kant i stället för en rak
- Installera automatbevattning där behovet är störst

Skötsel – förvaltning

Det som utmärker en perennplantering är ofta dess långsiktighet vad gäller både utförande och hållbarhet. Här gäller det att planera för långt liv och samtidigt se möjligheten att planera för ett så optimalt utbyte som möjligt. Vid samtal med Lennart Karlsson, ansvarig för parkskötseln i Borås Kommun, framkommer det att den årliga skötselkostnaden är betydligt lägre för perennplanteringar jämfört med motsvarande ytor med annueller. Han menar att det viktigaste är att tänka igenom vilket behov ytan ska uppfylla och vilken jordmån det är/ska bli på platsen. Allra bäst är, enligt Lennart Karlsson, att välja växter som passar för den typ av jordmån som finns på platsen redan från början. Då har man störst chanser att lyckas hålla ytan i ett tillfredsställande skick med minimal skötselinsats under mycket lång tid. Inga direkta förändringar har behövt göras för att möta kravet på utbildning hos dem som beställer underhållsarbeten, menar Lennart Karlsson vidare. Dock behöver de som faktiskt utför underhållsarbetet få kunskap om denna typ av plantering och de olika arternas skötselkrav (Karlsson, 2010).

Mia Maria Bergström som arbetat som förvaltare under många år menar att om bara en perennyta sköts av utbildad personal de första tre åren så kommer grönskan snart att sluta sig över jorden och därefter kan tillfällig personal utan speciell utbildning ta över skötseln. Annars är det lättast för t ex sommararbetande ungdomar att rensa ogräs bland buskar. *"Bäst är att från början skaffa solitärkvalitet av perenner och plantera i markväv, då ser de som ska sköta anläggningen tydligt vad som ska vara kvar. Låga marktäckande perenner kan stå mellan de högre så täcks jorden snabbt vilket minskar uppslag av ogräs samtidigt som vatten hindras att avdunsta",* menar Bergström vidare. (Bergström, 2010)

John Taylor på Slottsträdgården i Malmö berättar att det inte bara är svårare att sköta en perennrabatt än en annuellrabatt: man får faktiskt också ett

mervärde ut av det extra besväret menar han: *"Det är många fler olika typer av arbetsuppgifter med skötsel av en sådan plantering. Det ger variation i arbetet, vilket förstås är bättre för kroppen och - inte minst,"* säger John, - *"det ger tillfälle till personlig utveckling!"* (Taylor, 2010)

Om arbetet i Slottsträdgården i Malmö berättar Taylor: Under sommaren plockas överblommade rosor bort, buskar och träd beskärs, ogräs rensas och en del perenner klipps ner för att sedan kunna blomma om eller få ett nytt bladverk. Om överblommade perenner klipps ner eller inte är olika från plats till plats. Sparade fröställningar blir mat till fåglarna och skapar en intressant vinterrabatt som dessutom blir ett fysiskt hinder för tramp i planteringen. Att fröställningarna får sitta kvar är också oftast det bästa för växten, säger John, samtidigt som han är medveten om att vissa människor, främst äldre, kan tycka att det ser lite ostädat ut. Allt dött växtmaterial som klipps ned finfördelas och mulchas (finfördelas) och får ligga kvar på plats. Det hjälper till att kväva ogräset och ger mat åt maskarna. Kanterna hålls dock rena för att det ska se mer städat ut. Arbetet görs med sekator och häcksax och är därför ganska tidskrävande. Trimmer eller andra större redskap används inte. Fördelen är att personalen på så vis kommer nära växterna och får tillfälle att studera och lära.

Detta arbete kan dessutom kombineras med städning. John Taylor menar att det är viktigt att personalen tillbringar tid och visar sig i planteringarna, eftersom man då hävdar deras existens och signalerar en viss status. Det ger också möjlighet till en social kontroll då man kan passa på att prata med hundägare och andra som inte visar den respekt gentemot planteringarna som man kanske skulle önska.

Bo Ekros, trädgårdstekniker i Sävsjö Kommun, säger att vissa perenner klarar sig mycket bra på egen hand, men det förekommer ändå en del arbete med perennerna så man ska inte tro att det är helt arbetsfritt att ha perenner. De måste ibland delas och sättas om, och gödsling och viss rensning förekommer ju beroende på hur de etablerat sig, menar Ekros vidare. Även vattningen kan ha stora skillnader mellan annueller och perenner. Perennerna har oftast ett större och djupare rotsystem och klarar då längre perioder av torka. Dessutom är de oftast (men långt ifrån alltid) ståndortsanpassade så att de på så sätt kräver mindre passning, menar Ekros (Ekros, 2014).

Kostnader

Lennart Karlsson på Borås Kommun parkförvaltning menar att årliga kostnaden för att sköta en annuellplantering vida överstiger den för perennerna. Kostnaden för perennernas årliga underhållsskötsel ligger så lågt som 51kr/m²! Det är sällan man behöver komplettera ytorna numera, säger han, men i så fall kostar det lite mer, förstås. Motsvarande siffra för annuelltorna ligger på 103 kr/m², för enbart skötseln, men eftersom man behöver återkomma till denna yta flera gånger under en säsong för att förnya beståndet åker kostnaden med nya plantor och arbetet med plantering av dessa upp till totalt ca 300kr/m². (Karlsson, 2010)

Genom att man har lyckats minska avsevärt på de skötselkrävande annuella och i stället gått över till skötselnåla fleråriga växter har man i Enköping fått pengar över till att anlägga nytt, trots att budgeten för parker i Enköpings Kommun inte är större än den för en genomsnittskommun i Sverige. (Rosenholm&Rosenholm, 2008, s 11)

John Taylor, Trädgårdsmästare i Slottsträdgården i Malmö talar varmt för användandet av perenner. Han menar att skötseln av en yta med utplanteringsväxter kostar ca 1800 kr per kvadratmeter och år, medan en perennplantering kostar ca 100 kr per kvadratmeter och år. Trots den stora skillnaden tycker han ändå att båda delarna måste finnas – vi behöver sommarblommornas färgprakt samtidigt som vi också behöver både lågmälda och färgstarka perennplanteringar under sensommar och höst - det finns plats för både och, säger han (Taylor 2010).

Stefan Lagerqvist, stadsträdgårdsmästare i Sävsjö Kommun, som tidigt och i stor omfattning gått över från sommarblomsplanteringar till perenner berättar entusiastiskt om dess fördelar: Han menar att en perennyta i Sävsjö kostar ca 40-150 kr per kvadratmeter och år. Detta kan jämföras med en konventionell sommarblomsplantering som brukar kosta mellan 600 och 1500 kr per kvadratmeter och år, Lagerqvist (Lagerqvist, 2013).

Avslutning

Betraktelse

Årstidsväxlingar

Många här i Norden är fascinerade av årstidsväxlingarna. På våren gör de sig nog allra mest påmind. Solande bleka ansikten vänder sig mot skyn men många är också de som vänder sig mot marken i en ivrig strävan att få se de första livstecknen från vårlökarna och perennerna. Glädjen är stor för både gammal och ung när de första livstecknen syns. Kanske har de bara legat under snön och väntat på ljus och värme, eller finns de en bit under jord, skyddade för både snöras och bitande frostnätter. Snart är det dags för de första annuellerna att sättas ut i blomlådor i staden. Gräsmattorna är ännu lite svaga och tål inte så mycket tramp nu innan de nyväckta gräsplantorna har fått ordentligt fäste igen.

Sommaren bjuder på grönska och blomprakt både i form av färgintryck och variationer i växtsätt. I många trädgårdsutställningar visas upp det allra skönaste och mest uttrycksfulla vi kan tänka oss. Nu når de flesta växtslag sin höjdpunkt och de formligen tävlar om uppmärksamheten. De allra flesta växterna har sin höjdpunkt under sommaren och vi njuter i fulla drag.

Hösten går heller ingen förbi; då har de sommarblommande annuellerna fått bytas ut till höstblommande och buskarna klär om till sin höstfärg som kan vara brun men lika gärna sprakande gul, orange eller klarröd. Gräsmattan växer lite långsammare men går fortfarande bra att använda. Den som vill sitta på den får dock ha med sig ett fuktskydd.

Figur 5 och 6: Här ser vi exempel på hur hasselörten (*Asarum europaei*) till vänster, och julstjärnan (*Helleborus niger*) till höger, ligger under snön och förbereder sig på att få komma upp och visa sig i hela sin prakt. De har redan sin färg och form klar där under täcket.

Vintern erbjuder kyla och för det mesta snö. Under den här tiden ser vi träd och buskars skelett avteckna sig mot himlen, men vi har inte så mycket kontakt med växterna på marken. En liten hälsning får vi från dem: de har sina vackra vinterståndare, ofta med fröställningar kvar och det ger oss en föraning om vad som komma skall - när det blir vår igen...

Figur 7. Perenna växter kan ge oss mycket starka känslor för årstidernas växlingar. Här ses hur kärleksörten stått med sina ståndare en hel höst- och vintersäsong igenom och nu snart lämnar plats åt brokfunkian som är på väg upp. De samsas om utrymmet på ett både effektivt och effektivt sätt.

Figur 8. En rugge japanskt gräs (Miscanthus sinensis 'Kleine Fontäne') som tack vare en effektivt belysning bakom en sten ger både liv och spänning åt platsen.

Diskussion

Reflektion kring uppsatsen

Denna uppsats har gett mig tillfälle att dels jämföra perennernas värde gentemot annuellernas, dels undersöka *om* och i så fall *hur* de kan tillföra ett värde i de stads- och tätortsmiljöer som så många människor vistas i dagligen.

Planerare, förvaltare och annat yrkesfolk har intervjuats och jag har fått ta del av deras syn på arbetet med växter i allmänhet och med perenner i synnerhet. De har fått uttrycka sin uppfattning om hur de argumenterar och därefter fördelar andelen perenner och annueller över planteringar i offentlig miljö. Det har varit mycket intressant att följa tankegångarna de delat med sig av och det har gett mig nytt ljus över frågan varför annueller ibland är bättre än perenner på speciella platser och vice versa. Allt detta har gett mig sådana argument att jag nu finner mig säkrare i mina framtida val av växter.

Grönytefaktorn är ett begrepp som introducerades i Sverige i samband med Bo01-utställningen i Malmö. Den är ett verktyg att ha till hjälp i planeringen av framför allt bostadsgårdar. Efter arbetet med denna uppsats förvånar det mig att

de gröna ytorna inte har en mer differentierad beräkningsgrund då de med exempelvis perenner kan uppvisa helt andra värden än andra grönytor. Den enda åtskillnaden som görs vad gäller horisontella grönytor i markplan är om de är byggda på bjälklag eller inte. (Andersson, 2008) Jag ser fram emot ett utvecklande av *grönytefaktorn* som en hjälp att bereda utrymme för mer perenner i stadsmiljön även utanför bostadsgårdarna.

Viktigt med grönt

Från många undersökningar, bland annat de som refereras till i kapitlet **Varför grönska?** ser vi att det är av största vikt för både barns utveckling och alla människors livskvalitet att vi så långt som möjligt planerar för en variationsrik och intressant utemiljö.

Planteringar i stadsmiljö tjänar flera syften: Förutom att de renar luft, fungerar som rumsskapande element, och därmed kan ge avskildhet åt den som önskar det, kan de också ge inspiration till egna trädgårdar och tjäna som enda uteplats för dem som inte har egna trädgårdar att vistas i. Nuförtiden när många är stressade och lever i städer och tätorter med stor andel hårdgjord yta, är det ännu viktigare än förr, att anlägga och underhålla planteringar lätt tillgängliga för allmänheten.

Perennplanteringar kan ge en ytterligare dimension åt "det gröna". De skapar året-runt-scenerier med förhållandevis liten ansträngning och kan på så vis bidra till att människor vistas mer utomhus och mår bättre när de gör det. Detta kan i sin tur leda en sundare livshållning för många människor.

Reflektioner kring intervjuer och samtal

Under arbetets gång har det flera gånger framkommit att planerare och andra i branschen sett att perenner gett bra resultat där de väl prövats. Detta kan ha flera orsaker, både att man erfarenhetsmässigt nu vet mer om hur man bäst handskas med perennerna, och att urvalet utvecklats och därmed nu är mer resistent mot både sjukdomar och klimat. Flera gånger har det slagit mig hur engagerade och uppmärksamma mina informanter varit och att de lägger märke till förhållanden, som till exempel John Taylor när han menar att det är bra med perennrabatter då de ger mer varierande arbetsuppgifter och som han säger "*det ger tillfälle till personlig utveckling*" (Taylor, 2010). Andra har gjort mig mer uppmärksam på djurens behov av växtrester under hösten/vintern och åter andra har lyft frågan om perennernas fördelar gentemot annuellernas då det gäller tramp- och andra slitskador i offentliga miljöer.

Slutsats

Att välja växter för en plantering är en fråga med många faktorer inblandade. Förutom platsens funktion ska också utsatthet för både slitage och klimatet vägas in. Dessutom tillkommer synpynkter som hur många besökare platsen kommer att få, platsens läge och dignitet mm. I de samtal jag haft med branschkunniga förstår jag att man av slentrian fortfarande ofta väljer annueller men att man på senare tid och efter närmare eftertanke nu allt oftare beslutar sig för att pröva perenner och oftast - men inte alltid - blir nöjd med utfallet av detta. Denna uppsats har belyst ett antal sådana 'eftertankar' och jag hoppas därmed kunna bidra till ett val som passar alla parter.

Referenser

Otryckta källor

Andersen, Sven, Splendor Plant AB, Svanhall, samtal, 2010-03-23

Andersson, Åke, landskapsarkitekt, Mark&Landskap, Borås, telefonintervju, 2010-03-12

Bell, Daniel, landskapsarkitekt i Storbritannien och i Skåne, intervju på Wenngarn Slott, 14-04-05

Carlson, Gunnel, trädgårdsjournalist och programledare, telefonintervju, 14-04-20

Ekros, Bo, trädgårdstekniker, Sävsjö Kommun, telefonintervju, 14-04.20

Gustavsson, Eva, landskapsarkitekt, SLU, Alnarp, samtal 2010-03-08

Parin, Cecilia, landskapsarkitekt, Svenska Landskap, telefonintervju, 2010-03-23

Karlsson, Lennart, landskapsingenjör, Borås Kommun, telefonintervju, 2010-03-12

Stefan Lagerqvist, stadsträdgårdsmästare, Sävsjö Kommun, telefonintervju 14-04-22

Taylor, John, slottsträdgårdsmästare, Malmö Stad, telefonintervju, 2010-03-24

Elektroniska källor

Andersson, Kerstin, 2008, *Grönytefaktorn – ett pussel med bostadsgården grönska*, SLU Alnarp, tillgänglig via <http://ex-epsilon.slu.se:8080/archive/00002812/> [2010-03-24]

Bergström, Mia Maria, f d Miljövård på Bostadsgårdar i Göteborgs Stad samt anläggare och förvaltare, Härryda Kommun, mailkontakt via Internet, 2010-03-20 och 2010-03-22

Bostads AB Poseidons hemsida, tillgänglig via http://www.poseidon.goteborg.se/sv/Om_Poseidon/Tradgard/Tradgard/ [2010-03-07]

Nationalencyklopedin 2010, sökning på *perenn*, tillgänglig via <http://www.ne.se/perenn> och <http://www.ne.se/flerårig-växt> [2010-03-10]

Nationalencyklopedin 2010, sökning på *annuell*, tillgänglig via <http://www.ne.se/annuell> [2010-03-10]

Miljödepartementet, pressmeddelande 18 mars 2010, angående förslag till ny plan- och bygglag, tillgänglig via <http://www.regeringen.se/sb/d/12858/a/141916> [2010-03-21]

Tryckta källor

Bengtsson, Rune et al (1989), *Perennboken med växtbeskrivningar*, Movium och LTs förlag, Stockholm

Boverket, (2004), *Hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige, Förslag till strategi*, Boverket, Stockholm

Ericsson, Ingegerd, Grahn, Patrik, och Skärbäck, Erik (2010), "Krympande grönområden ett hälsohot", *Sydsvenskan*, 2010-02-07, Malmö

Gehl, Jan (2003), *Livet mellem husene. Udeaktiviteter og utemiljøer*, Köpenhamn

Grahn, Patrik (1991), *Om parkers betydelse*, Doktorsavhandling, Movium och Institutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp, och in: *Stad & Land* nr 93/1991

Grahn, Patrik & Stigsdotter, Ulrika (2003), Landscape planning and stress, *Urban forestry & urban greening* (2) sid. 1-18

Hammer, Mårten, In: Bengtsson, Rune et al (1989), *Perennboken*, Movium och LTs Förlag, Stockholm, sid. 152

Kaplan, Rachel och Kaplan, Stephen (1998), *The experience of nature – a psychological perspective*, Kaplan&Kaplan, Cambridge University Press,

Kaplan, Kaplan & Robert L. Ryan, (1989), *With People in Mind – design and management for everyday nature*, Island Press, 1998

Kranz, Lars (1993), *Rosendals Trädgård*, Tidens förlag, Stockholm, sid. 61-62

Linderholm, Leif och Minya, Henriette Ana (1997), *Utan kontrast ingen upplevelse, Metoder för analys av upplevelser och beteenden i väg- och gaturum*, s. 17

Mårtensson, Fredrika och Kylin, Maria (2005), Många kojor och mycket spring – att planera med barns perspektiv, *Gröna Fakta* nr 3, Utemiljö och Movium, SLU, Alnarp

Mårtensson, Fredrika (2004), *Landskapet i leken*, (Doktorsavhandling) Institutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp

Ottosson, Johan och Ottosson, Åsa (2006), *Naturkraft*, Wahlström&Widstrand, Stockholm

The Perennial Perspectives Foundation, *Perennial Preview* (1996), Holland

Pettersson, Maj-Lis och Åkesson, Ingrid (1998), *Växtskydd i trädgård*, Natur och Kultur, Stockholm

Piperek, Max (1975), *Umweltpsychohygiene, Wohn- und Baupsuchologie*, Wien

Rolf, Kaj, Landskapsarkitektutbildningens instuderingsmaterial (2009) på SLU, Alnarp, Kurs LK0082, ht 2009, utgivningsår 2006, rev 2009-11-20

Rosenholm, Dan och Ann-Christine (2008), *Växtkomposition*, Bonniers, Stockholm

Rudin, Lars (1988), *Förberedelser inför plantering*. In: (Nilsson, John-Ingvar) *Perenner i offentlig miljö*, SLU, Alnarp

Ulrich, Roger (1984), *View Through a Window May Influence Recovery from Surgery*. *Science*, vol 224, s 420–421.

Åkerblom, Petter (2005), Med himlen som tak, *Gröna Fakta* nr 8, Utemiljö och Movium, SLU, Alnarp

Bilder

Samtliga foton: Madeleine Gross Liljenström, 2010